

Raziskava iz leta 2009 pa razkriva, da se je od leta 2004 do leta 2008 med vsemi v raziskavo zajetimi razširjenimi programi osnovne šole najvidneje povečeval prav delež učencev v PB. Pri vseh ostalih organizacijskih oblikah razširjenega programa ni bilo zaznati večjih sprememb.

Začetki podaljšanega bivanja

»Šola z razširjeno dejavnostjo na eni strani razbremeni starše in jim omogoča njihov povečan prispevek družbi, po drugi strani pa z različnimi oblikami vzgojnega dela večjemu številu otrok omogoča vsestranski razvoj«, je že leta 1968 o podaljšanem bivanju zapisal R. Oberlintner (Oberlintner, 1968, str. 11). Skupaj s H. Novak sta oblikovala delovno gradivo z naslovom *Podaljšano in celodnevno bivanje učencev v osnovni šoli* (1968). S tem sta pripravila izhodišče za nadaljnji razvoj PB v Sloveniji. Njuno gradivo nam je v pomoč pri razumevanju potreb in razvoja različnih oblik šol s celodnevnim delom tako v slovenskem kakor tudi v evropskem šolskem prostoru.

V evropskem šolskem prostoru začetki nastajanja različnih oblik razširjenega programa segajo v začetek 20. stoletja, v nekaterih zahodnoevropskih državah segajo dlje kot v vzhodnoevropskih. Znotraj šol vzhodnoevropskih držav sta obstajali dve vrsti šole, in sicer:

1. šola, kjer so bile ure pouka strnjene v dopoldanskem času (ali popoldanskem, če je imela šola dve izmeni), učno delo in prosti čas pa sta se odvijala v preostalem delu dneva,
2. šola, kjer so bile ure pouka razdeljene čez ves dan, tako da so bili težji predmeti dopoldne, lažji pa popoldne, med učnimi urami pa sta se prepletala čas za učenje in prosti čas.

Pozitivne izkušnje razširjenega programa osnovnih šol v Evropi so vplivale na nastanek oddelkov PB tudi v slovenskem šolskem prostoru. Prva opisana varianta je bila izhodišče za organizacijo PB pri nas, druga pa za že ukinjeno slovensko celodnevno osnovno šolo.

PB je bilo v Sloveniji prvič eksperimentalno organizirano v šolskem letu 1962/1963, ko sta v Ljubljani, v takrat še delujoči Osnovni šoli Frana Levstika (Levstikov trg 1), nastala prva »varstvena oddelka«. Vanju je bilo vključenih 80 učencev od 1. do 8. razreda. Bila sta izrazito socialne narave.

Že po nekaj letih delovanja so se pokazali ugodni rezultati tako na učnem kot vzgojnem področju, zato so se v naslednjih letih oddelki PB začeli širiti po celotni Sloveniji.

V času nastajanja PB še ni bilo izoblikovane ustreznega termina, ki bi označeval njihovo vzgojno-izobraževalno dejavnost. Uporabljali so različne izraze. R. Oberlintner se je izogibal izrazu »varstvo«. Izraz varstvo je bil zanj preozek, saj PB »uresničuje celostne povezave različnih aktivnosti učencev pri pouku in pri učenju izven pouka ter v prostem času.« PB je opredelil kot »tako razširjeno vzgojno dejavnost šole, ki vključuje del učencev določen čas po pouku, kjer se pod vodstvom vzgojitelja ali učitelja pripravljajo za pouk in organizirano preživljajo svoj prosti čas v šoli« (Oberlintner, 1968, str. 11–12).

PB je imelo v različnih obdobjih različno družbeno veljavo. Ob ustanavljanju celodnevnih osnovnih šol so se pojavljala celo razmišljanja o njegovi ukinitvi. Šole so jih organizirale, čeprav niso imeli zakonite podlage in s tem nobene državne pomoči. Šele Zakon o osnovni šoli iz leta 1972 je dal PB pravno podlago ter s tem razvoj. Sprva je delo v njih potekalo po priporočilih H. Novak in R. Oberlintnerja. Skoraj dvajset let kasneje, leta 1986, je izšel priročnik za učitelje *Delo v oddelkih podaljšanega bivanja v osnovni šoli* (Metelko, idr. 1986). Osemletna osnovna šola je med dejavnosti PB vključevala samostojno učenje, prosti čas in prehrano. Vse dejavnosti, vključno s prostim časom, ki se je v devetletni osnovni šoli razdelil na sprostitveno dejavnost in ustvarjalno preživljanje časa, so se ohranile do danes.

Kljub temu da je PB sestavni del predmetnika devetletne osnovne šole, financiran s strani države in zakonsko podprt, izkušnje iz prakse kažejo, da ni povsem dosegel družbene veljave, saj je v očeh učiteljev pogosto zapostavljen, s strani staršev pa razumljen kot varstvo otrok.

Podaljšano bivanje v devetletni osnovni šoli

Z uvedbo devetletne osnovne šole se je položaj PB povsem uredil. Zapisan je v predmetniku osnovne šole, uredila sta ga Zakon o osnovni šoli (ZOŠ, 1996) ter Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (1996). Na tej osnovi je kasneje

nastal *Koncept: Podaljšano bivanje in različne oblike varstva učencev v devetletni šoli* (1999), ki podrobneje opredeljuje elemente, cilje in vsebine PB. Cilji in vsebine izhajajo iz vzgojno-izobraževalnih ciljev pouka, dejavnosti pa so naravnane na psihofizične potrebe otrok ter potekajo tako, da aktivnostim in zaposlitvam sledita počitek in sprostitvev.

Devetletna osnovna šola je PB sprva organizirala za učence od 1. do 6. razreda (20. člen ZOŠ, 1996), s spremembo zakonodaje leta 2007 pa je PB namenjeno učencem od 1. do 5. razreda. Za učence, ki so usmerjeni v prilagojene izobraževalne programe ali posebne programe, šola organizira PB do zaključka izobraževanja v osnovni šoli. Temeljni namen PB je ob zagotovljenem varstvu učencev zagotoviti spodbudno in zdravo okolje za razvoj in izobraževanje (Bela knjiga, 1995, str. 103). Učenci se v času PB učijo, opravljajo domače naloge in druge obveznosti za šolo, sodelujejo pri kulturnih, športnih, umetniških in drugih dejavnostih. Ker je za osnovno šolo obvezen, so sredstva za izvajanje, materialni stroški in osebni prejemki učiteljev zagotovljeni iz državnega proračuna. Po priporočilih Bele knjige (prav tam) je pouk in PB »potrebno razumeti in obravnavati kot celoto ter kot njuno medsebojno povezanost«, saj se cilji in vsebine PB prepletajo in nadgrajujejo z vzgojno-izobraževalnimi cilji in vsebinami pouka. Nova Bela knjiga (2011, str. 138) ne predvideva sprememb na področju organizacije PB. Šolska zakonodaja določa, da delo v PB lahko izvaja vsak, ki izpolnjuje pogoje za učitelja v devetletni osnovni šoli. PB zahteva strokovno usposobljenega in predvsem stalnega učitelja. Usposobljenost si pridobijo s kombinacijo začetrnega izobraževanja, praktičnega usposabljanja za samostojno delo v okviru pripravništva, z nadaljnjim izobraževanjem in s profesionalnim usposabljanjem. Učitelji PB morajo biti vključeni v dogajanje in delo na šoli. Biti morajo aktivni in enakopravni sodelavci in partnerji pri sprejemanju pomembnih odločitev znotraj šole. Njihova vloga naj ne bo samo v smislu izvrševalca, temveč predvsem v vlogi partnerja in kritičnega prijatelja. Z aktivno vključenostjo ter z možnostjo inoviranja, promoviranja in predstavljanja svojega dela bo delo učitelja PB prepoznano, z dvigom kakovosti pa spoštovano (Nedeljko, 2013). Šola je dolžna oddelkom PB zagotoviti ustrezne

prostorske možnosti, pripomočke za učenje ter pripomočke za prosti čas. Vsi materialni pogoji, ki so učiteljem in učencem omogočeni v času pouka, so na razpolago tudi v času PB.

Program podaljšanega bivanja

Čeprav je pogosto poudarjena predvsem izobraževalna vloga šole, saj je že v obdobju otroštva šolski uspeh pogosto pojmovan kot otrokova prva obveza, ki jo starši in tudi drugi akterji praviloma nagradijo ali kaznujejo, je aktualen **vzgojni izziv PB**. Za zaščito otrok je v PB potrebno manj pozornosti nameniti storilnostnim rezultatom in več gibalnemu, socialnemu in emocionalnemu razvoju otrok ter razvoju stališč in vrednot.

Vsebine in cilji PB se realizirajo skozi program, ki vsebuje štiri temeljne dejavnosti: samostojno učenje, ustvarjalno preživljanje časa, sprostitveno dejavnost ter kosilo. Za popolno izvedbo programa je učiteljem na razpolago 25 pedagoških ur tedensko (50-minutna ura). Dnevni časovni okvir razporeditve predpisanih ur PB (urnik za vsak oddelek PB) naredijo šole same. Pri tem upoštevajo starost in bioritem otrok.

Samostojno učenje (SU) kot dejavnost PB je namenjeno navajanju in usmerjanju učencev na samostojno opravljanje različnih učnih aktivnosti. V tem času se učenci naučijo pripraviti delovni prostor, načrtovati svoje delo ter vztrajati pri njem, učijo se uporabljati pridobljena znanja in spretnosti, razvijajo motivacijo za nadaljnje učenje, skozi izkušnjo se učijo razumevati, kakšen zaznavni tip so ter katere strategije učenja so zanje najučinkovitejše. Pri tem razvijajo sposobnosti za delo v skupini ter se učijo reflektirati in evalvirati svoje ter delo skupine. SU ni le čas »sedeti sam in reševati naloge«, temveč je tudi čas, ko sošolec sošolcu predstavi svojo strategijo učenja, strategijo reševanja matematičnega problema, ko učenec razpravlja s sošolci, argumentira svoje odločitve, bere in interpretira podatke. Potrebno je zavedanje, da učenje poteka na različne načine in zato ga je učencem treba predstaviti, osmisliti in omogočiti. Uspeh SU učencev je odvisen od različnih dejavnikov. Učenci bodo pri SU izbirali predvsem med

tistimi strategijami učenja, ki so se jih naučili uporabljati že pri pouku in ki so se pokazale kot najprimernejše za izvedbo posamezne naloge ali za osvajanje, razširjanje in utrjevanje znanja (Nedeljko, 2012). Uspeh samostojnega učenja učencev je odvisen tudi od učne pomoči učitelja, ki jo potrebujejo predvsem učenci s stalnimi ali z občasnimi učnimi težavami. Publikacija *Koncept dela: Učne težave v osnovni šoli* (2008, str. 36–39) podrobneje predstavlja vlogo učitelja PB: »Razredni in predmetni učitelj ter učitelj v okviru PB delo z učencem z učnimi težavami ustrezno načrtuje (kot individualni delovni načrt učenja ter pomoči), dokumentira (kot kroniko ali dnevnik) in evalvira (v obliki delne ali sklepne evalvacijske ocene).« Uspeh SU pa je odvisen tudi od poznavanja bioritma učencev. Med SU so potrebni odmori. Mlajši ko so učenci, več odmorov je potrebnih. SU torej nikakor ne pomeni stati v koloni učencev pred učiteljevim katedrom in čakati, da bo učitelj kontroliral pravilnosti ali nepravilnost domače naloge. Učitelj PB ni kontrolor, je predvsem motivator ter učna podpora učencem, ki to pomoč potrebujejo.

Ustvarjalno preživljanje časa (UPČ) vključuje dva temeljna namena, in sicer da:

1. učenci razvijajo ustvarjalnost na različnih področjih (likovnem, glasbenem, tehničnem, športnem, naravovarstvenem ...),
2. učenci razumejo in doživijo pomen aktivno preživetega prostega časa za dobro počutje in osebni razvoj.

Razumemo lahko, da UPČ učencem omogoča preživeti prosti čas in biti ob tem še ustvarjalni. Zato v času UPČ učenci nimajo učnih obveznosti. Učitelj jih sicer usmerja v aktivnosti, ki imajo določen cilj, a pri tem upošteva in omogoča razvoj njihovih interesov in sposobnosti.

Otroci so visoko ustvarjalni. V njihovem mišljenju so pogoste izvirne in prožne zamisli, očitna je bogata domišljija, spontanost in radovednost. V. Pečjak (2009) poudarja, da ustvarjalnosti ni mogoče učiti tako kot različne šolske predmete, nanjo lahko vplivamo predvsem z načinom dela, osebnim zgledom in ustvarjalnim vzdušjem v razredu. Ustvarjalno razmišljanje in ustvarjalnost na sploh se ne razvijata pod težo vrednotenja, zato ustvarjalnosti ne ocenjujemo s šolskimi ocenami, saj ocena znižuje raven ustvarjalnosti. In *neoc-*

njevanje je prednost in priložnost PB.

Sprostitutvena dejavnost je pomemben in nepogrešljiv element dnevnega življenja učencev v šoli. Omogoča jim počitek in sproščanje, izražanje svobode, učence zaposluje z dejavnostmi brez zunanjih pritiskov (Kos Knez, 2002). Učitelj sprostitutveno dejavnost organizira praviloma po kosilu ali takoj po pouku, predvsem z namenom, da učenec obnovi psihofizično moč. Naloga učitelja je, da zagotovi pogoje za sprostitev ter da učence spodbuja, usmerja ter animira za različne aktivnosti, ki niso ciljno naravnane in niso neposredno vodene. Za sprostitutveno dejavnost so pomembni predvsem pestra ponudba in ustrezni pogoji za zadovoljevanje osnovnih potreb po igri, gibanju, počitku in druženju z vrstniki. Učitelj z različnimi dejavnostmi, ki niso usmerjene v tekmovalnost in fizični napor, temveč v sprostitvev in oddih, pri učencih spodbuja različne oblike sproščanja.

Čas **kosila** je organiziran in strokovno voden del programa PB. Slovenija je ena izmed evropskih držav, ki šolski prehrani otrok nameni posebno skrb. Šolsko prehrano v osnovnih šolah urejata zakonodaja ter na nacionalni ravni oblikovana navodila z naslovom *Smernice za prehranjevanje v vzgojno-izobraževalnih zavodih* (2010), ki kot temelj zdravega prehranjevanja izpostavljajo pestro, kakovostno in raznoliko prehrano. Ugotovljeno je, da je v Sloveniji, podobno kot v ostalih evropskih državah, med mladimi zaznati motnje hranjenja. Na eni strani narašča delež otrok s prekomerno, na drugi strani pa povečan delež mladih s prenizko telesno težo. Neustrezne prehranjevalne navade v obdobju otroštva vplivajo na prehranjevalne navade v kasnejšem življenju in s tem povezane bolezni. Torej čas kosila v PB ni namenjen zgolj prehrani učencev, temveč vključuje pomembno vzgojno in izobraževalno dimenzijo – namenjen je razvijanju zavesti o zdravi prehrani, zdravih prehranjevalnih navadah, kulturi prehranjevanja in odgovornega odnosa do sebe in svojega zdravja. Spoznali smo pomen posamezne dejavnosti v PB. Na podlagi tega spoznanja lahko razumemo, zakaj je potrebno učiteljevo načrtovanje. Brez ustreznega načrtovanja se lahko pojavijo nekatere nevarnosti, kot so neenakomerna izbira dejavnosti, neupoštevanje učenčevih potreb in interesov, direktno vodenje učencev ter skrajševanje časa, namenjenega posamezni dejavnosti.

Pogled v prihodnost kot sklepne misli

Tudi v prihodnje je treba razmišljati o pomembnosti PB; danes je prisoten tako v mestnih kot primestnih in podeželskih šolah, namenjen je učencem iz bolj ali manj spodbudnega domačega okolja, nadarjenim kot tudi učencem s primanjkljaji. PB je tako namenjeno pestri skupini otrok. Njegovo prihodnost je mogoče zaznati v dokumentu *Kadrovski načrti* (2013), kjer Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije poziva ravnatelje, naj oddelke PB sestavijo racionalno: »V podaljšano bivanje naj bodo vključeni samo učenci, ki so v podaljšano bivanje tudi prijavljeni. V podaljšano bivanje ne vključujte učence, ki čakajo na organiziran prevoz z avtobusi.« Ministrstvo v dopisu še opozarja: »Skupine podaljšanega bivanja torej dejansko oblikujte na osnovi vključenih otrok, kar izkazuje z vlogami staršev« ter »vse šeste in sedme ure podaljšanega bivanja so pravzaprav ure varstva, za katere ministrstvo ne zagotavlja sredstev.« Iz dopisa lahko povzamemo, da se ohranja obstoječa organizacijska oblika PB z v konceptu opredeljenimi cilji in

vsebinami. Šola mora tudi v prihodnje učencem in staršem v skladu s šolsko zakonodajo zagotoviti PB, morda tudi prihodnjih 50 let. ■

Viri in literatura:

1. Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS. (1995 in 2011.). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
2. Čačinovič – Vogrinčič, G. (2008). Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
3. Koncept: Podaljšano bivanje in različne oblike varstva učencev v devetletni osnovni šoli. (1999). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
4. Koncept dela: Učne težave v osnovni šoli. (2008). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
6. Kos Knez, S. (2002). Vzgojno-izobraževalno delo v podaljšanem bivanju v devetletni osnovni šoli: didaktični priročnik za vzgojno-izobraževalno delo v podaljšanem bivanju. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
6. Metelko, A., Rakčević, D., Veselko, H. (1986). Delo v oddelkih podaljšanega bivanja v osnovni šoli. Kranj: Interfilm.
7. Nedeljko, N. (2012) Oddelk podaljšanega bivanja in samostojno učenje. Razredni pouk 14/3, 41–44.
8. Nedeljko, N. (2013) Učitelj v oddelku podaljšanega bivanja – samoocena usposobljenosti za delo. Vzgoja in izobraževanje št. 1, str. 12–17.
9. Novak, H., Oberlintner, R. (1986). Podaljšano in celodnevno bivanje učencev v osnovni šoli. Ljubljana. Zavod RS za šolstvo.
10. Pečjak, V. (2009). Zlata doba ustvarjalnosti je otroštvo. Šolsko svetovalno delo, letnik XV, številka 1–2, str. 24–27.
11. Statistični urad Republike Slovenije. Statistične informacije: Izobraževanje. (2008 in 2009). Pridobljeno 2.6. 2011, iz: <http://stat.si/doc/statinf/09-si-271-0901.pdf>.

